

İSLÂM HUKUKUNDA EŞİTLİK (*)

Yazan

Dr. Muhammed Faruk EN-NEBHAN

Çeviren

Prof. Dr.Servet ARMAĞAN

Eşitlik prensibi, Demokrasi fikrinin üzerine kurulduğu temel prensiplerden biridir. Çünkü bu prensip, vatandaşlar arasında hak ve hürriyetlerde eşitliği kabull eder ve aralarında cinsiyyet, renk veya dil sebebiyle ayırım yapmamayı gerektirir.

Hukuk nazarında eşitlikten maksad, fiilî eşitlik değil, hukukî eşitliktir. Hukukî eşitlik ise, herkesi kanunun himayesi altına almak ve kanunun insanlara yüklediği vecibelerde eşitlik te'min etmektir¹.

Fiilî eşitlik ise, insanların servette veya kuvvet, zekâ, şekil veya renk v.b. bakımından eşitliğidir. Böyle bir eşitlik mümkün değildir. Çünkü Cenab-ı Hak insanları kudret ve kabiliyet bakımından farklı yaratmıştır. Hukuk ise, bunlardan sadece, herkesin hak ve vecibelerde eşit olması için, onlara imkân verilmesi olan hukukî eşitliği içine alır.

Hukukî Eşitliği ikiye ayırabiliriz²:

Birincisi: Sosyal menfaatlerde eşitlik:

Hukuk nazarında bu eşitlikten, herkesin aynı şekilde istifade etmesi, herhangi bir sebeple sınıflar veya fertler arasında derecelenme olmayacağı kastedilir.

(*) Müellifin, "Nizam'ül - Hükm fi'l İslâm", Küveyt, 1974 (Küveyt Üniversitesi Yayını), sh. 207-218 isimli eserinden tercüme edilmiştir.

1) Bkz. Dr. SERVET BEDVÎ, En-Nuzumu's Siyasiye, sh. 387.

2) Bkz. Dr. OSMAN HALİL, El Kanun-u'd Düsturî, C. 1, sh. 139.

Bu eşitlik şu hakları içine alır:

1 — Kanun önünde eşitlik :

Bu prensip gereği, vatandaşlar kanun nazarında eşittirler. Bu prensip, Avrupa'daki derebeylik devirlerinde insanların bir sınıfına verilmiş imtiyazları reddeder. Asılzade ve soylulara bazı imtiyazlar verilmiştir. Daha sonra 1789'da bu imtiyazlar kaldırıldı. Ve bu asılzadeler için, kanunen para değeri olmayan ve karın doyurmayan bazı lâkaplar dışında, hiçbir imtiyaz kalmadı.

İslâm dini eşitlik prensibini kabul etmiştir. Ve insanların hiçbir sınıfına bir imtiyaz tanımamış, tersine hukuk nazarında müslümanları eşit yapmıştır ve neseb, ırk ve dili, insanlar arasında herhangi bir ayırım sebebi kabul etmemiştir.

İslâm tarihine bakacak olursak, İslâm dininin, arap ve arap olmayanlar arasında ayırım yapmaksızın bütün Müslümanlara tatbik edildiğini görürüz. İslâm Hukuku insnlara eşitlik sağlayan bütün hakları kabulde, ilk İslâm toplumu, çeşitli kavim, renk ve dillerden insanların katılmasıyla meydana gelmiş olmasına rağmen, yarış halindeydi. İslâm dini onları bir araya toplamış ve onlardan, fertler arasında tefrika ve imtiyaz tanımayan müttekâmil bir İslâm topluluğu meydana getirmiştir.

Allah buyuruyor ki:

“Ey insanlar, hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi, (sırf) biribirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah nezdinde en şerefliiniz takvaca en ileride olanınızdır. Allah herşeyi bilen, herşeyden haberdar olandır.”³.

Peygamber de (ASM) şöyle demiştir:

“Arabın arab olmayana, beyazın siyaha üstünlüğü, takva dışındadır, yoktur.” Ayrıca şöyle demiştir:

“İnsanlar tarağın dişleri gibi eşittirler.”

3) El-Hücurât, 13.

2 — Mahkemede (hâkimin önünde) eşitlik :

Bu eşitlik gereği, bütün kişiler hâkim önünde eşittirler, aynı yargıya tâbidirler. Ve onlara kanunlar aynı şekilde tatbik edilir; insanların bir sınıfına ait, onların makamının yüksekliği için ve derecelerine göre, özel mahkemeler kurulamaz. Çünkü, hepsi yargı önünde eşittirler.

Fransa'da, soyluları muhakeme etmek için ve ismine "*Üstün mahkemeler*" denilen mahkemeler vardı. Bu mahkemelerde, diğer mahkemelerde tatbik edilen kaidelerden farklı ceza kaideleri tatbik edilirdi. Meselâ, bir soylu idama mahkûm edilirse, diğerleri asılırken, o, giyotinde boynu kesilerek idam edilirdi⁴.

Tabii ki, hüküm önünde eşitlik cezaların farklı olmaması, ya da birçok mahkemelerin bulunmaması demek değildir. Cezalar, aynı suçun şartlarına göre (sebebiyle) farklı olabilir, aynı şekilde mahkemeler de görevlerine göre çeşitli olabilir. Ancak, daima bütün kişilere aynı muamelenin yapılması, bir grup insan ile diğer insanlar arasında ayırım yapmaksızın onlara kanunun aynı şekilde tatbik edilmesine itina göstermek icab eder⁵.

İslâm dininin, hâkim önünde mutlak eşitliği kabul ettiğini söyleyebiliriz. Devlet adamları buna riayet etmeye çağrılmış hâkim önünde insanların hiçbir grubuna asla imtiyaz tanınmamıştır.

Allah buyuruyor ki:

*"Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehil (ve erbab) ına vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmeylemenizi emreder. Allah bununla size, gerçek ne güzel öğüd veriyor! Şüphe yok ki Allah (sözlerinizi, hükümlerinizi) hakkiyle işidici, (bütün yaptıklarınızı) hakkiyle görücüdür."*⁶.

Taberi, "*Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehil (ve erbab) ına vermenizi... emreyler.*" âyetinin, devlet adamları hakkında nâzil olduğunu, Zeyd bin Eslem'den rivayet ediyor⁷.

4) Bkz. Dr. OSMAN HALİL, C. 1, sh. 140.

5) Bu dipnotuna ait kaynak kitapta yoktur.

6) En-Nisâ, 58.

7) Bkz. Tefsiru't - Taberî, C. 8, sh. 490.

Yine *Taberi*, bu âyetin özellikle devlet başkanları (ümerâ) için nazil olduğunu, *Mus'ab bin Sâd*'a dayanarak *Ali bin Ebi Talib*'den (R.A.) bir İmamın (Devlet başkanı) Allahın indirdiği (âyet) ile hükmetmesi ve emaneti ehline vermek gerektiği ve ancak böyle hareket ettiği takdirde, insanların kendisini dinlemesini ve itaat etmesini ve dâvet ettiği zaman icabet etmelerini istemeye hakkı olduğunu rivayet ediyor⁸.

Taberi bu âyet hakkında söylenenleri şöyle özetliyor:

*"Bu sözlerden birincisi bana göre doğrudur ve şudur: Bu, Müslümanların idarecilerine, aralarında hakkı ifa eden, işlerinde, bir problem çıktığı zaman adaletle hareket ederek onları tatmin eden ve aralarında barışı tesis eden idarecilere Allah'ın bir hitabıdır. Buna delil ise: "Allah'a, Peygambere ve sizden olan Ulül-Emre itaat ediniz" âyetindeki vatandaşlara yapılan nasihattir, idare edenleri görüp gözetme ve idarecilerine riayet tavsiye etmesidir"*⁹.

Taberi bundan sonra idarecilere şu sözlerle hitap ediyor:

*"Ey müslümanların işlerini idare edenler! Allah size vatandaşlarınızın idareniz altına girdikten sonra, sahip oldukları haklarını, mallarını, sadakalarını Allah'ın size emrettiği gibi, kalbiniz yattığı şekilde yerine getirmenizi emrediyor, onlara zulmetmeyin. Onlara hiçbir şeyde te'sir etmeyiniz, emredilenden başka emretmeyiniz, idareniz altına gelmeden ve Allah'ın izin verdiği dışında, onların mallarından almayınız. Vatandaşlarınızın aralarında hükmettiğiniz zaman adalet ve insafla hükmedin. Bu, Allah'ın kitabında indirdiği ve Peygamberin lisanında beyan ettiğiidir, bundan vazgeçmeyiniz ve onların aleyhine hükmetmeyiniz"*¹⁰.

Aldığımız Kur'an hükümlerinden, âyetlerin onların mahkeme-
de eşitlik ve adaleti emrettiğini anlıyoruz. Devlet, insanların bir sınıfına imtiyaz tanıyamadığı gibi, hâkim de taraflar arasında söz veya fiil ile birinin diğerine üstünlüğü yoluyla ayırım yapamaz.

Allah buyuruyor ki:

"Şüphesiz ki Allah adâleti, iyiliği (hususiyyle) akrabaya (muhtaç oldukları şeyleri) vermeyi emreder. Taşkın (kötülükler)'den,

8) İbid., 491.

9) İbid., 492.

10) İbid., 494.

münkerden, zulm ve tecebbürden nehyeder. Size (bu suretle) öğüt verir ki iyice dinleyip ve anlayıp tutasınız”¹¹.

Bir başka âyette ise şöyle deniliyor:

“Söz söylediğiniz vakit (leh ve aleyhinde söyleyeceğiniz kimse) hısum dahi olsa adaleti gözetin. Allahın ahdini (verdiğiniz sözü) yerine getirin. İşte (Allah size, iyice düşünesiniz diye,) bunları emretti.”¹².

Allah insanlara nefisleri hoşlanmasa da adaletle hükmetmeyi tavsiye ediyor:

“Ey îman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan (hâkim)’ler ve Allah için şahitlik eden (insanlar) olun. (O hükmünüz veya şahitliğiniz) velev ki kendinizin veya ana ve babalar(ınız)ın ve yakın kısımlar(ınız)ın aleyhine olsun... Artık siz (hakdan) dönerek (keyf-ü) havanıza uymayın¹³.

Düşman ile de olsa Cenab-ı Hak adaleti vâcip kılmıştır:

“Bir kavme olan kininiz, sizi adalet yapmamanıza sevketmesin. Adalet yapın ki, o, takvaya çok yakın olandır.”¹⁴.

İslâm nazarında kanun ve hâkim önünde eşitlik kavramı vatandaşlara inhisar etmez, idarecilere de şâmindir. Onlar vatandaşlardan herhangi birinin aleyhine nefisleri için imtiyaz sağlayamazlar. Bu idarecilerden biri, vatandaşlardan birine zarar verirse hâkim önüne çıkarılır. Ve kendisine ceza tatbik edilir.

İslâmın doğuş tarihine ait araştırmalarımız ve hususen vatandaşları arasında adalete ait çok parlak misaller veren Halife Ömer bin Hattab (R.A.) devrinden anlıyoruz ki, zengin ve fakir, yakın ve uzak olanlar arasında ayırım yapılmıştır.

Enes bin Malik (RA)’dan şu vak’a rivayet ediliyor:

“Ömer bin Hattab’ın (RA) yanında idik, bir Mısırlı geldi ve dedi ki: Ey müminlerin emiri bu makam sana aittir.

11) En - Nahl, 90.

12) El - En’am, 152.

13) En - Nisâ, 135.

14) El - Mâide, 8.

Ömer dedi: "Sana ne?" Adam cevap verdi: "Mısırda Amr bin As'dan (O zaman Mısır valisi idi) ücretim at idi. Ben atı aldım, insanlar onu görünce Muhammed bin Amr kalktı ve dedi ki: Kâbenin Rabbine yemin olsun ki, bu at benimdir. Bana yaklaşıncaya onu tanıdım ve dedim: Kâbenin Rabbine yemin olsun ki, at benimdir. Bunun üzerine üzerime geldi, bana kırbaçla vurdu ve dedi: atı alın, ben bir zenginim." Allaha yemin ederim ki: Hz. Ömer (RA) uzatmadı, ona dedi ki: Otur! sonra Amr'a şunu yazdı:

"Bu yazım sana varınca gel, oğlun da beraberinde olsun."

"Amr oğlunu çağırdı ve sordu: Bir şey yaptın mı? Bir suç işledin mi? Oğlu: "Hayır" deyince "O halde Ömer senin hakkında niye yazmış?" dedi. Sonra Ömer'e gitti.

Enes devamla şöyle diyor: "Baktık ki, Amr geldi. Üzerinde aba ve izarı vardı. Hz. Ömer döndü ve Amr'ın oğlunu ararcasına baktı. Amr'ın oğlu babasının arkasında idi. Hz. Ömer "Nerede Mısırlı" dedi. (Mısırlı) "buradayım" dedi. Ömer, "Bu sopayı al zenginlerin (âsillerin) oğluna vur, anne - babası değerli (asil) olanın oğluna vur." dedi. Enes: "(Mısırlı) İyice acıyınca kadar ona vurdu. Sonra Ömer: Amr'ın saçını dökülmüş başına da vur. Allaha yemin ederim ki, sana vurulan, ancak onun iktidarı sayesinde olmuştur." Sonra, Mısırlı dedi "Ey müminlerin Emîri, Bana vurana ben de vurdum." Sonra Hz. Ömer şöyle dedi: "Yemin ederim, sen vursan, mani olmayız, sen bırakıncaya kadar da mani olmayacaktık."

Hız. Ömer, Amr bin Âs'a hitaben dedi ki:

"Ey Amr, analarından hür doğanları ne zaman köleleştirdin?" Sonra Mısırlıya döndü: "Haydi yolun açık olsun, seni rahatsız ederlerse, bana yaz."¹⁵

Hız. Ömer, Haç mevsiminde, çeşitli vilâyetlerdeki valilere, halkın içinde şöyle hitab etti:

"Ey insanlar! Ben valilerimi size zulmetmek ve malınızdan almak için göndermedim. Onları, aranızda zulme mani olsunlar, ganimetlerinizi bölüştürsünler diye gönderdim. Bunun dışında kendisine bir şey yapılan (muameleye maruz kalan) kalksın."

15) Bkz. Dr. OSMAN HALİL, age. C. 1, sh. 140-141.

Halkın içinden sadece birisi kalktı ve dedi ki: “*Ey mü’minlerin Emâri! filan vali bana yüz kırbaç vurdu.*”

Ömer dedi: “*Niçin vurdun ona. Kalk ona kıyas yap.*”

Bunun üzerine Amr bin Âs kalktı ve şöyle dedi:

“*Ey mü’minlerin Emâri! Sen böyle hareket edersen, insanların çoğu şikâyetçi olacaktır. Bir zaman sonra âdet olur ve senden sonrakiler de yapar.*”

Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: “*Resulullah’ın kendisine kıyas yaptırdığını gördüğüm halde ben kıyas yaptırmayayım mı?*”

Âmr dedi: “*Bırak onun rızasını alalım.*”

Bunun üzerine Hz. Ömer (RA) dedi: “*Haydi onu razı edin. İki yüz dinar fidye verin, her kırbaç iki dinar.*”¹⁶

Görülüyor ki, hâkim önünde eşitlik, sadece şahıslar arasında değil, İslâm orduları ile fethedilen ülkenin insanları arasında, ikisi arasında harp hali mevcut olmasına rağmen, mevcuttur. Yargı, taraflara hakem olan bir merci kabul edildiğine göre, hâkimlerin hiçbir tarafı tutmayarak hükümleri tatbik etmesi icap eder.

Tarihçiler şu olayı zikrediyorlar: “Semerkand” ahalisi, Kutâybe bin Müslimi —Semerkandı fesheden İslâm ordusu komutanı— Emevî halifesi Ömer bin Abdulâziz’e, Kuteybe’nin kumandanı olduğu ordunun memleketlerine zorla ve zulm yaparak aldığı yolunda şikâyette bulundu.

Halife bu şikâyeti duyunca, bir hâkime işi araştırması için havale etti. Hâkime “Semerkant” ahalisinin sözlerinin doğruluğuna kanaati gelince, İslâm ordusunun bu ülkeden çıkmasını ve kışlasına dönmesini hükmetti. Sonra yeniden harp oldu. O halde, İslâm ordusunun, bir ülkeye zafer, rıza ve sulh dışında girmesi mümkün değildir.

3 — Kamu hizmetlerine girmede eşitlik :

İslâm dini kamu hizmetlerine girme konusunda, müslüman olanla olmayan arasında, hepsi İslâm nazarında eşit olduğu için, bir

16) Bkz. İBN’ÜL CEVZÎ, Siretu Ömer bin el - Hattab.

fark gözetmemiştir. Aralarında ırk, kavim veya renk sebebiyle fark yapılamaz. Herhangi bir vatandaş kamu hizmetlerinin hepsine girebilir.

Bazı âlimlerin halifelikte şart koştığı “Kureyş soyu” hakkında tahrikkâr şekilde sorular ortaya atılabilir.

Daha önce zikrettik ki bu şartı, Devletin selâmeti ve emniyetini sağlamak gayesiyle, o sırada mevcut durumlar için konulmuştur. Bu tarihte, örf ve geleneklere tâbi olmak bir arab âdeti idi. Kureyş ise, kuvvete sahip ve kendisine devlet himayesi ve ilerleme sağlayan bir mevkie sahipti. Hususen araplar bu sırada, eğer Kureyş’in hükmüne tâbi olurlarsa, Kureyş’i dinlemeye ve kabileler arasındaki yüksek yerine razı olmuş olurlar, belki de başka bir kabileye de tâbi olmazlardı. Bunu, dahilî fitneler ve kabileler içindeki karışıklıklar te’yid etmektedir.

İbn-i Haldun mukaddimesinde bu görüşe işaret ediyor ve bazı ulemanın Kureyş soyunu şart göstermesini tahlil ediyor. Şayet şu makam Kureyş’ten alınırsa, bu takdirde diğer kabilelerden halife olması caiz olur.

Her ne ise, esas prensib, İslâm devletinde bütün müslümanların kamu hizmetlerine girmeye ehil olduklarıdır. Örfler ve âdetler çok defa arzu edilen kamu görevlisinde bazı şartların bulunmasını zorunlu kılar. Ancak bu şartlar genel eşitlik prensibini ihlâl etmez. Çünkü, bu prensib genel menfaatla bağlıdır.

Modern kanunlar, bazı görevlerde çalışanlarda muayyen bazı özelliklerin bulunmasını çoğu defa şart kılmaktadır. Askerî vazifeler ve diğer önemli vazifeler gibi. Bu gibi şartlar, eşitlik prensibine aykırı değildir. Bir Fransız kanunu, Fransız tahtına çıkmış ailenin çocuklarının kamu hizmetlerine veya parlamento üyeliğine girmelerine engel olmuştur¹⁷.

4 — Menfaat dağıtımında eşitlik :

İslâm devleti ahalinin maddî seviyesini, menfaat ve beytül-maldaki malların halka dağıtılması yoluyla yükseltmek için vatan-

17) Et - Tabakat, El cüz’üs - Salis, sh. 293-294.

daşa karşı sorumludur. zellikle fakirler, yetimler, sakatlar ve ihtiyarlara karşı.

Peygamber (ASM) devletin yüklendiği bu sorumluluğu şöyle ilân etmiştir: *"Kendisine babasından mal kalmayan kimse Allah'a aittir."*¹⁸. Ebu Ubeyd El-Kasım buradaki "kimse" yi, kendisine babasından mal kalmayan çocuk olarak tefsir ediyor.

Halife Ömer bin Adbülaziz valilerine şöyle yazmıştır:

*"Borçluların borcunu kapatınız." Onlardan biri şöyle yazmıştır: "Bir işçi, bir at ve ev eşyası olan birini bulursak." Halife şöyle cevap vermiştir: "Müslümanın içinde oturacağı bir evi, sahibine hizmet edecek hizmetçisi, üzerinde savaşıacağı bir atı ve ev eşyası olmalıdır. Evet onun borcunu kapatın, çünkü borçludur."*¹⁹.

Müslümanlar ile diğerleri arasında ayırım yapıldığı görülmemiştir. Çünkü gayr-i müslim de Müslüman gibi açlık hisseder. Her ikisi de insaniyete katılıyorlar. Allahın rahmeti, sadece Müslümana hasretmeye ihtiyaç olmayacak derecede geniştir. Peygamberin (ASM) ve sahabesinin hayatında gördüğümüz budur.

Said bin El-Museyyeb'den rivayet ediliyor ki, Peygamber (ASM) yahudilere sadaka vermiştir. Onlar sadakaya müstahaktır. İbn-i Cüreyc'den *"Yemekleri sevdikleri halde fakir, yetim ve esirlere yemekten yedirirler."* âyeti hakkında *"Sadece müşriklerden esir vardı"* şeklinde rivayet ediliyor²⁰.

Ebu Yusuf'dan rivayet ediliyor ki, Ömer bin Hattab bir defasında dilenen bir yahudinin yanından geçti, onu evine götürdü²¹ ve ona para verdi ve sonra beytülmalın veznedarına ona sadaka vermesini emretti ve ondan cizyeyi kaldırdı.

Halit bin Velid'in, Hira ehlini ıslah ettiği zaman yazdığı mektubunda deniliyor ki: *"Çalışamayacak derecede zayıf ve ihtiyarlar yahut bir belaya uğrayan kimselerden cizyeyi kaldırttım. Müslümanların malından onlara verdim. Bu, İslâmın emridir."*²².

18) Bkz. EBU UBEYD, El - Emval, 236.

19) İbid., 556.

20) İbid., 613.

21) İbid.

22) Bkz. Dr. MUHAMMED ZİYAÜDDİN ER - RİS, El - Haraç.

İkincisi: Maddî Vecibelerde Eşitlik:

Haklarda eşitlikten bahsettik, ancak eşitlik, fertlerin devlete "kazanç ve tazminat şahsîdir" prensibini gerçekleştirmek için ödedikleri maddî vecibelerde de olmalıdır.

Modern asırda bu eşitlik, vergi ödemede eşitlik şeklinde ortaya çıkar. Bu vergiler bütün vatandaşlara konulmuştur. Tabii vergi miktarlarında eşitlik makul bir davranış değildir, zira insanların serveti farklıdır ve vergiler de bu servete bağlı olarak farklı olur.

Ancak kanun birçok hallerde bazı insanları vergiden, ya da bir kısmından muaf tutmaktadır; Küçük servetler, küçük maaşlar, yeni gelişmekte olan sınaî kuruluşlar gibi. Bu muafiyet, eşitlik fikrinden ayrılamaz. Zira muafiyet, şahıslar veya devlet için menfaati gerçekleştiriyor²³.

Bu eşitliğin İslâm Hukukunda kabul edildiğini görüyoruz. Malî mükellefiyetler bütün insanların borcudur. Bu borçtan insanların bir sınıfı veya bir grubu istisna edilemez. Özellikle zekât, sadaka-i fitır ve diğer vecibeler mecburî ibadet cümlesindedir.

İslâm Hukukunda zekât, hür, bâliğ, âkil ve zekât nisabına tam sahip her müslümana vecibe olarak kabul edilmiştir. Küçüklerin zekât borcu hakkında ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Çoğunluğun görüşü şudur: Küçük çocuğun mallarından zekât verilmelidir, çünkü zekât zenginin malından fakirin lehine bir vecibe olup, malî bir haktır.

Felâketleri tazmin, akrabaya ve eşlere nafaka, sadaka-i fitır gibi, küçüğün velisi onun malından bu borcu öder.

Ebu Hanîfe diyor ki:

*"Küçüğün, topraktan çıkardığından (elde ettiğinden) zekât borcu vardır. Bunun dışında ona zekât düşmez. Ve burada küçüğün zekât borcunun çok geniş olmadığı neticesi ortaya çıkar, çünkü küçüğe mükellefiyet yüklenilmez, o mükellef sayılmaz."*²⁴.

23) Bkz. İBN-İ RÜŞD, *Biyadetü'l - Müçtehid*, C. 1, sh. 245; EL - KÂSANÎ, *Bedai-us - Sanai'*, C. 2, sh. 5; İBN-Ü KUDEMA, *El - Muğni*, C. 2, sh. 9; ER - REMLÎ, *Nihayet'ül - Muhtaç*, C. 2, sh. 290.

24) Zekâta sakada-i fitır da eklenmiştir. Zira Ramazanda bayram (El Fıtr) dan evvel verilir.

İslâm, Müslümanlara her sene, belli bir vakitte belli bir miktarda sadaka-i fıtır borcunu yüklemiştir²⁵.

İbn-i Ömer'den rivayet ediliyor ki: Peygamber (ASM) fıtır zekâtını, Ramazanda hurmadan bir avuç, arpadan bir avuç hür ve köleye verilmesini, kadın, erkek, küçük ve büyük müslümana vecibe olarak koymuştur.

Bu malî mükellefiyet, müslümanlara bir istisna tanımadan yüklenmiştir. Ebu Hanife gibi bazı hukukçular çocuğa zekât düşmediğini söylemişlerse de bu, eşitlik prensibinin ihlâli sayılmaz, belki zekâtın bir mükellefiyeti olduğu, küçüğün ise mükellefiyete ehil olmadığı sebebine dayanır.

İslâm dini ehl-i zimmeye (zimmîlere) çeşitli malî mükellefiyetler yüklemiştir. Zimmîlerin zekât borcu yoktur. Çünkü zekât ibadettir. Zimmînin ibadeti sahih değildir, buna dayanarak ona borç yüklenemez. Bu sebeple İslâm dini onlara haraç ve cizye gibi diğer malî mükellefiyetleri yüklemiştir.

Haraç, İslâm Hukukunun müslümanların fethettiği toprakların gelirine koyduğu vergidir: Fetihden sonra bu topraklar asıl sahiplerinin ellerine terkedilmektedir. Onlar ise, her sene bu topraklardan belli bir haraç ödemektedirler. "Haraç" kelimesi Bizanslılar yoluyla Yunancadan gelme olup vergi manasındır²⁶.

Cizye ise, İslâmiyetin zimmîlere koyduğu bir vergidir. Cizye bir ceza olup kâfirlerin üzerine küfürlerinin cezası olarak, ya da, onlara sağlanan emniyete kavuşmaları için konulmuştur. Cizye haraçtan farklıdır, haraç, arazi üzerine, cizye ise şahıslara konulmuştur.

Görülüyor ki, malî mükellefiyetler, belirttiğimiz şekilde ve hiç istisna tanımadan müslim ve gayr-i müslimlere konulmuştur.

Bu bize gösteriyor ki, bütün hak ve malî hükümlerde İslâmiyetin dayandığı tam bir eşitlik vardır.

Şüphe yok ki, eşitlik prensibi İslâmiyetin mühim prensiplerindedir. İslâm tarihinde bu konuda herhangi bir ihtilâf ve münakaşa görülmez. Çünkü kesin kabul edilmiş sağlam bir kaidedir.

25) Herkes rivayet ediyor (bkz. EŞ - ŞEVKANİ, Nehyü'l - Evtar, C. 4, sh. 190).

26) Bkz. Dr. ER - REİS, age. sh. 125.

Bazı Düşünceler:

Yukarıda anlattıklarımız, haklar sahasında olsun, vazifeler sahasında olsun, İslâmiyetin her sahada müslümanlar arasında eşitlik prensibini kabul ettiğini göstermiştir.

Ancak, İslâm Hukukuna ait araştırmalarımızda, İslâmiyetin, bazı hükümlerinde müslümanlar ile zimmîler arasında ayırım yaptığı gibi, hür müslümanlar ile köle müslümanlar arasında bir ayırım yaptığını görüyoruz.

Birincisi: Zimmîler:

Zimmîler, kendilerine sağlanan bir zimmîlik andlaşması gereğince, İslâm Devleti içinde daimî olarak oturan ehl-i kitap yahudi ve hristiyanlardır. İslâm Devleti, ödedikleri cizye ismi verilen bir vergi karşılığında onları himaye eder ve korur.

Allah buyuruyor ki:

“Kendilerine kitap verilenlerden ne Allah’a, ne âhiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zel ve hakıyr kendi el(ler)iyle cizye verecekleri zamana kadar, muharebe edin”²⁷.

Zimmîlere ait İslâm Hukuku kaidelerini incelememiz, bize, İslâmiyetin çok ülkelerde müslümanlar ile zimmîler arasında eşitliği tesis ettiğini, onlara bir çok haklar verdiğini, hayatlarını, mallarını, ırz ve namuslarını teminat altına aldığını, onlara müslümanların katıldığı mes’uliyet ve vazifelerin birçoğunda haklar verdiğini, söz, inanç ve dinî ibadetlerini ifa hürriyetleri sağladığını ve onlara işkence ve kötülük yapılmasını yasakladığını ve iyi muamele yapılmasını tavsiye ettiğini gösteriyor.

İslâmiyetin müslümanlar ile onlar arasında bazı haklarda ayırım yapması, onların şahsiyeti ile ilgili olmayan açık bir konu olup, İslâmiyetin gözetmekle vazifeli olduğu genel menfaatleri sağlama konusuyla ilgilidir. Bilindiği gibi, İslâmda İdare dinî bir idaredir, herhangi bir kamu hizmetine giren bir kimsenin İslâm Hukukunu

27) Tevbe, 29.

tatbik etmesi şarttır. Zimmîler müslüman olmadıklarına göre, onlara büyük kamu hizmetleri görevleri verilemez. Ayrıca gayri müslimin müslümanlar üzerinde kamu yetkisini haiz olması kabul edilemez bir iştir. Çünkü, bu gibi bir tasarruf müslümanların şuurunu yaralama neticesi verir^{27a}.

Kabul edilmelidir ki, insana inanmadığı bir şeyin ifası borcu yüklenemez. Zimmî ise, İslâma inanmıyor, zaten inansaydı, İslâm dinine girerdi. Netice olarak ona yüksek kamu görevi verilemez.

İslâmiyet zimmîlere şahsî hayatlarına ait birçok haklar tanımış ve toplumun menfaatına taallûk eden bazı hakları ise yasaklamıştır. Bunun gibi hükümler modern hukukların çoğunda bulunmaktadır ve eşitlik prensibine aykırı sayılmaz.

Daha evvel belirttiğimiz gibi, Fransız kanunları, Fransa tahtına geçmiş olanlara, Parlamento üyeliği veya büyük makamlar gibi önemli kamu görevleri verilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Bunun gibi, günümüz rejimlerinin bir çoğu, yüksek vazifeleri, insanların, Devletin ideolojisine inanmış sınıfına hasretmiştir, komünist rejim ve tek siyasî partili rejimler gibi. Bütün bu rejimler, Devletin üzerinde kurulduğu ideolojiye inanandan başkasına idarecilik vazifesini yasaklamıştır.

Tabiî İslâmiyetin, idarecilik ve genel kamu görevlerini müslümanlara hasrını gerektirmesi, bu hizmetleri ifaya onların daha ehil oldukları düşüncesine dayanır. Özellikle, müslümanlar, uzun tarihleri içinde, her vesile ile, inanç, tarih, miras ve hukuka ait her şeyde müslümanlardaki inancı şüpheye düşürme ve dalalete sevk etme yoluyla zayıflatan gayri müslimlerle devamlı harp halinde olmuştur.

Haklarda eşitlik hakkındaki bahsimizde, İslâmiyetin, müslümanlar ile zimmîler arasında, bilhassa malî sahada, eşitliği tesis ettiğinden bahsetmiştik. Ve Devlet müslümanların işlerinden mes'ul olduğu gibi, zimmîlerin işlerinden de kendini mes'ul kabul etmiştir.

Halid bin Velid'in (RA) mektubunda Hira ehli hakkında şu satırlar vardır:

27a) Aksi görüşte olan İslâm Hukukçuları da mevcuttur. Osmanlı Devlet İdaresinde de, gayri müslimlerin yüksek kamu görevlisi (bakan gibi) olarak tayin edildiği bilinmektedir.

“Onlardan çalışamayan veya herhangi bir felâkete maruz kalan veya vaktiyle zengin olup da sonradan fakirleşen herhangi bir ihtiyar... ondan cizyeyi kaldırdım ve Beyt’ül Maldan kendisine ve ailesine maaş bağladım.”

Hız. Ömer (RA) devrinde şu hadise cereyan etmiştir:

Bir yahudi *Hız. Ali*’den (RA) şikâyetçi olmuştur. Her ikisi Halifenin önüne getirildiklerinde, Halife, *Hız. Ali*’ye (RA) *“Ey Ebu Hasan”* şeklinde, künyesiyle hitab etmiştir. *Hız. Ali* (RA) buna kızmıştır. Bunun üzerine *Hız. Ömer* (RA) ona şöyle demiştir: *“Hasmanın bir yahudi olmasına ve onunla hâkim önünde eşitlik esasına göre durduğuna mı kızdın?”* *Hız. Ali* (RA) ona şöyle cevap vermiştir: *“Hayır, benimle onun arasında eşitlik yapmadığın için kızdım, ona ismiyle, bana ise künyemle hitap etmekle beni üstün tutun.”*²⁸

İkincisi: Köleler:

Batılı araştırmacıların birçoğu, İslâmiyetin kölelik müessesesini serbest bıraktığını iddia ve itiraz ediyorlar ve bunu eşitlik prensibinin ihlâli kabul ediyorlar.

Bu şüpheyeye birkaç açıdan cevap verilebilir:

Birincisi: İslâmiyet kölelik müessesesini kurmamıştır, kölelik İslâmdan önce mevcut idi. İslâmiyet gelince, bunu yasaklaması mümkün olmadı, zira kölelik bu sırada milletlerin kabul ettikleri ve üzerinde iş yaptıkları bir müessese idi. İslâmiyetin bu sırada köleliği kaldırması İslâmın maslahatına uygun düşmezdi, zira düşmanlarla devamlı harb halinde idi ve müslümanların düşmanları bu müesseseyi müslümanların aleyhine tatbik ediyorlardı. Bu sebeple İslâmiyetin onu yasaklaması makul olmazdı; müslümanların düşmanlarına tatbik edememesine karşılık, müslümanların onlar tarafından kölelikle tehdit edilmesi neticesi ortaya çıkacaktı.

İkincisi: İslâmiyet köleliği açık bir şekilde kabul etmemiştir. İslâmiyetin bu müesseseye bağlı kalmasını ifade eden bir Kur’an

28) Bu mevzuun tafsilâtı için bkz. ALDÜLHAMİD MÜTEVELLİ, age. sh. 835.

âyeti görmüyoruz (bulamayız), belki, onun kat'i bir zaruret olduğunu ve kesin şekilde men'edilmesinin imkânsız olduğu teslim etmekle iktifa etmiştir. Bu sebeple, köleyi azletmeye teşvik eden, buna çağıran ve birçok işlerin keffareti yapan âyetler nâzil olmuştur.

Üçüncüsü: İslâmiyet, kölelik müessesesini kaldırmaya, ya da, imkân nisbetinde mahzurlarını azaltmaya götüren yolları kurmuştur. Bu, daha evvel birçok sebepleri varken, bu sebepleri, miras ve harp sebepleri yolları ile sınırlama şeklinde olmuştur.

İslâmiyet, köleleri, azat etme, mukâtebe (para karşılığında hürriyeti kazanma anlaşması) ve İslâm hukukçularının tafsilâtiyle belirttikleri diğer birçok yollarla hür yapmaya çalışmıştır²⁹.

Prof. Mustafa EZ-ZERKA, 1953 yılında Princeton Üniversitesi ile Kongre Kütüphanesinin himayesinde Washington'da toplanan İslâm Kültürü Konferansında yaptığı konuşmasında şöyle demiştir:

*“Dinâ ve lâik bütün hukuk sistemlerinin hiçbiri köleliği ilga veya kölelerin durumunu iyileştirme ile işe başlamamıştır, belki İslâmiyetin ilga için düşündüğü bu hazırlık müddetini bile vermemiştir. İslâmiyet dışında kölelik milâdî 19. asra kadar bütün şiddetiyle devam etmiştir.”*³⁰.

Dr. Subhi SALİH, İslâmiyette köle azat etme mevzuunda şöyle diyor:

“İslâmiyet köleliği birdenbire, tamamen ve kesin olarak yasaklamada bir hikmet görmemiştir. Belki onu kaldırmak hususunda, tedricî bir plan ile, müessir ve teşkilâtli bir şekilde karşı koymuş, insan vicdanını hazırlamada müessir olmuştur. İslâmiyet, Peygamberin (A.S.M.) şu hadisini “Dostum Cebril bana köleye yumuşak muamele tavsiye etti, zannettim ki, onun hür olacağı bir zaman tayin edecek”, bir diğer rivayette “zannettim insanlar köleleştirilmeyecek ve hizmetçi yapılamayacak”³¹, tasdik ederek, —köleliğin kaynaklarını daraltarak— müslümanları köle azat etmeye teşvik

29) İbid., 841-849.

30) Kitab-us-Sekafet'ül İslâmiyye ve Hayat'ül - Muasıra, Konferansın başlığı “Genel Olarak Hukuk Sistemleri ve İslâm Aile Hukuku”, sh. 146.

31) Dr. SUBHÎ ES - SALİH, Nüzum-ul - İslâmiyye, sh. 463-464.

etmiştir, zira belli bir zaman sonra tam hürriyete doğru köleliğin sona ermesi muhtemel idi.

İslâmiyet köleliği bir defada kaldırmağa teşebbüs etseydi, bu sırada bütün toplumlarda yaygın ve kullanılan, alışılmış örf ve müesseselerle çatışmış olacaktı.

Getirdiği benzer prensiplere rağmen Hristiyanlık, kölelik müessesesini ne yasaklayabilmiş ve ne de mahzurlarını azaltabilmiştir. Paul Risalesinde şöyle denilmektedir: “Ey köleler! Efendinize, cesedinizle (bedeninizle), Hz. İsa’ya olduğu gibi, kalbinizden korkarak ve titreyerek itaat ediniz, insanları razı etmek için gözle hizmet değil, belki, insanlara değil de, Allaha hizmet eder gibi, iyi niyetle Allahın yolunda Hz. İsa’ya hizmet eden köleler gibi.”

Roma Devleti kurulduğu zaman insanları köleleştirdi. Hukukçuları kölelik fikrinin gelişmesi ve teşviki için birçok yollar gösterdiler. Aristo ve Eflâtun gibi Yunan filozoflarından hiçbiri köleliğin kaldırılmasını düşünmemişler, tersine insanları hürler ve köleler diye iki sınıfa ayırmışlardır. İran’da kölelerin durumu Yunan ve Roma’dakinden iyi değildi. Ve kölelere muameleleri bütün insanlık mâna ve asil değerlerinden uzak olarak, gayet kötü idi.

Kölelere yapılan eziyet ve hakaretle dolu bu havada, insanlara hak ve vecibelerde eşittiği bütün açıklığı ile ilân eden İslâmiyet gelmiştir.

Allah diyor ki: “Ey insanlar, hakıykat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cem’iyyetlere, küçük küçük kabîlelere ayırdık. Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliiniz takvâca en ileride olanınızdır. Hakıykatın Allah her şey’i bilen, her şeyden haberdâr olandır.”³².

Peygamberimiz (A.S.M.) ise şöyle demiştir:

“Kardeşleriniz kölelerinizdir. Allah onları elleriniz altına koymuştur. Kardeşi elinin altında olan, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara kaldıramayacakları yük yüklemeyin, şâyet yüklerseniz, onlara yardım edin. Hiçbiriniz onlara kölem, câriyem demesin, fakat genç oğlum, genç kızım desin.”

32) El Hücurât, 13.

Rivayet edilir ki, Ebu Zer bir siyah köle ile münakaşa etti, ona kızdı. Onu annesi ile ayıpladı ve ona şöyle dedi: “*Ey siyah kadının oğlu!*” Resullullah bunu duyunca kızdı ve dedi: “*Ölçü taşıtı, ölçü taşıtı (yani kile taşıtı). Ey Eba Zer. Takva ve amel-i Sâlih dışında, beyaz kadının oğlunun siyah kadının oğluna üstünlüğü yoktur.*”.

Bugün en yükselmiş devletlerde medeniyetler, Amerika’da, aynı ülkede yaşayan halkının fertleri arasında ırk ayırımına sebep olan engelleri aşamıyor. Bugün Amerika Birleşik Devletleri, bu milletin medeniyetini yıkacak şiddetli ırk ayırımı önünde inlemekte, kıvranmaktadır.

Diğer birçok devletlerde buna benzer durumları görüyoruz. Belki de bunun en mühim sebebi, bu milletlerin düşüncesinde hiç bir rolü olmayan insanî kıymetlere sahip olmaksızın insana, dış görünüşü ve şekli ile nazar eden iğrenç maddî güçlerin hâkimiyeti önünde hiç bir şey yapamayan ahlâkî değerlerin zayıflığıdır³³.

33) Bkz. Dr. SUBHİ ES - SALİH, age., sh. 464-467.